

Majewski, Stanisław

Organizacja szkolnictwa ogólnokształcącego w województwie kieleckim - lata 1944-1948

Rozprawy z Dziejów Oświaty 24, 199-226

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW MAJEWSKI

ORGANIZACJA SZKOLNICTWA OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO W WOJEWÓDZTWIE KIELECKIM — LATA 1944—1948

1. SKUTKI WOJNY I OKUPACJI HITLEROWSKIEJ W SZKOLNICTWIE

Wśród uwolnionych przez armię radziecką latem 1944 r. ziem polskich była także część województwa kieleckiego. Oswobodzony obszar, zwany przyczółkiem sandomierskim, obejmował prawie cały powiat sandomierski, częściowo opatowski i stopnicki, sięgał około 50 km w głąb Kielecczyny, miał 75 km szerokości¹. W tym też czasie na północnych krańcach Kielecczyny Armia Czerwona i walczące u jej boku wojsko polskie zdobyły przyczółek warecko-magnuszewski. Pozostała część ziemi kieleckiej wyzwolona została w wyniku zwycięskiej ofensywy styczniowej 1945 r.

Patriotyczna postawa ludności, czynna walka z okupantem i działania wojenne sprawiły, że ze szczególnym nasileniem uwidoczniła się tu eksterminacyjna i rabunkowa polityka okupanta. Spowodowała ona poważne straty ludnościowe, całkowite lub częściowe uszkodzenie wielu obiektów przemysłowych, szkolnych, poważne zniszczenia gospodarki wiejskiej. Straty ludnościowe Kielecczyny, według obliczeń przeprowadzonych po wyzwoleniu, należały do najwyższych w kraju.

Ogółem liczba mieszkańców zmniejszyła się o około 356 tysięcy osób². Straty te wywarły bezpośredni wpływ na sytuację materialną i rodzinną dzieci i młodzieży. Tragizm ich położenia ujawnił m. in. przeprowadzony w czerwcu 1945 r. spis, gdy okazało się, że w grupie ludności od 3 do 18 lat jest 31 525 półsierot i 5206 pełnych sierot³. Omawiając problem eksterminacji ludności należy stwierdzić, że okupant z całą bezwzględnością wyniszczał inteligencję, w tym również nauczycielstwo.

Na podstawie materiałów zebranych i opracowanych w ostatnich latach przez Komisję Historyczne ZNP można stwierdzić, że w latach

¹ J. Naumiuk, *PPR na Kielecczyźnie*, Warszawa 1976, s. 197.

² *Ibidem*, s. 247.

³ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej WAP Kielce), zespół Kuratorium Okręgu Szkolnego 1945—1950 (dalej KOS), sygn. 155.

hitlerowskiej okupacji na omawianym terenie aresztowanych zostało 739 nauczycieli. Z tej liczby rozstrzelano w egzekucjach, zamordowano w czasie śledztwa lub w czasie prób ucieczki 135 osób, 491 zaś spośród aresztowanych znalazło się w obozach śmierci.

Straty osobowe wśród tej grupy zawodowej w latach 1939—1945 są szczególnie duże i bolesne. Życie za Ojczyznę oddało 549 nauczycieli, najwięcej w obozach koncentracyjnych — 302 osoby. Największe straty wystąpiły w powiatach: radomskim, kieleckim, kozienickim, jędrzejowskim, koneckim i opoczyńskim⁴. Bardzo duże były również zniszczenia materialne.

Według powojennych obliczeń w granicach Kuratorium Okręgu Szkolnego Kieleckiego zniszczonych zostało podczas wojny i okupacji 695 szkół powszechnych, 14 średnich ogólnokształcących, 14 zawodowych. Wyższe straty miały jedynie kuratoria pomorskie, warszawskie oraz mazurskie i śląskie. Procentowo zniszczenie szkolnictwa Kielecczyny w stosunku do całego kraju przedstawiono w tabeli 1⁵.

Tabela 1. Straty wojenne w budynkach szkolnych województwa kieleckiego

Wyszczególnienie	Szkoły powszechne	Szkoły średnie	Szkoły zawodowe	Zakłady kształcenia nauczycieli
Placówki zniszczone w całym kraju	6842	263	294	80
W tym:				
województwo kieleckie	695	14	14	9
% w stosunku do całego kraju	10	5,3	4,8	11,25

Aby lepiej ukazać ogrom zniszczeń, przedstawiamy sytuację w poszczególnych powiatach, według obliczeń przeprowadzonych w Kuratorium Okręgu Szkolnego w Kielcach. Liczby przedstawione w tabeli 2 pozwalają stwierdzić, że największe zniszczenia wystąpiły w powiatach przyczółkowych.

W sumie na terenie całego województwa całkowitemu lub częściowemu zniszczeniu uległo 50% izb lekcyjnych i tyleż samo mieszkań. Start powojenny szkolnictwa dotkliwie utrudniał brak wyposażenia szkół w podstawowy sprzęt, jak ławki, krzesła, stoły i tablice.

⁴ S. Ośko, *Walka i martyrologia nauczycieli Kielecczyny w latach okupacji hitlerowskiej 1939—1945*, [w:] *Nauczyciele Kielecczyny w walce o szkołę polską w latach okupacji 1939—1945*, pod red. Adama Massalskiego, Kielce 1979, s. 97—98.

⁵ S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944—1948*, Warszawa 1974, s. 30—31.

Tabela 2. Zniszczenia izb szkolnych i mieszkań nauczycielskich

Powiat	Stan w dniu 31 VIII 1939 r.				Uległo zniszczeniu			
	izb szkolnych w budynkach			mieszkań nauczycieli	całkowitemu		częściowemu	
	własnych	wynajętych	razem		izb	mieszkań	izb	mieszkań
Częstochowa	519	197	716	131	62	16	234	30
Iłża	281	175	456	116	33	18	166	35
Jędrzejów	145	132	277	110	27	19	54	15
Kielce	313	252	565	74	79	4	229	36
Kozienice	235	128	363	128	136	62	164	62
Opatów	250	149	399	102	103	30	137	25
Pińczów	214	142	356	82	6	1	95	26
Radom	315	251	566	202	58	36	146	22
Sandomierz	214	89	303	107	49	28	159	39
Stopnica	271	128	399	150	76	38	169	56
Włoszczowa	75	35	110	44	33	6	8	3
Razem:	2832	1678	4510	1246	662	258	1561	349

Źródło: WAP Kielce, Zespół KOS 1945—1950, sygn. 8.

Tabela 3. Straty szkół w sprzęcie szkolnym

Powiat	Zniszczenia				
	ławek	tablic	szaf	krzesel	stołów
Częstochowa	9685	485	508	1646	690
Iłża	4122	301	236	1179	329
Jędrzejów	195	159	101	590	164
Kielce	7083	357	325	1534	504
Kozienice	5262	300	302	640	410
Opatów	5805	123	300	981	441
Pińczów	2530	207	127	1147	592
Radom	6145	367	291	979	518
Sandomierz	3964	216	181	414	245
Stopnica	6540	375	275	453	359
Włoszczowa	1060	69	41	132	79
Razem:	52391	2959	2687	9695	4331

W tej dziedzinie przypadł dorobek wielu szkół na terenie województwa. Problem ten ukazano w tabeli 3⁶.

W zakresie podstawowych pomocy naukowych obliczenia przeprowadzone przez Kuratorium wykazały znaczny ubytek globusów (z 617 w 1939 r. do 114 w chwili wyzwolenia), map Polski (odpowiednio 1532 — 227), map fizycznych Europy (1270 — 274), tablic poglądowych,

⁶ WAP Kielce, zespół KOS, sygn. 6. Na podstawie zestawień pochodzących z cytowanego źródła dokonano analizy zniszczeń przede wszystkim w szkołach powszechnych.

obrazów do języka polskiego 15 095 — 982), a także wielu innych pomocy do nauczania historii, matematyki, przyrody i biologii oraz robót ręcznych. Bardzo bolesną stratą było zniszczenie księgozbiorów (z 303 850 woluminów w dniu 31 VIII 1939 r. zaledwie 38 690 w dniu 15 I 1945 r.). Przepadł więc prawie cały księgozbiór bibliotek szkolnych. Po dokonaniu szczegółowych analiz podjęto w ówczesnym Kuratorium próbę zbilansowania ogółu zniszczeń w całym okręgu szkolnym kieleckim.

Wartość całego majątku szkolnego oceniono według stanu z dnia 1 IX 1939 r. na 338 615 000 zł, z czego zniszczono w czasie wojny na sumę 186 155 000 zł, co daje straty 48% całego majątku szkół na terenie województwa. W poszczególnych działach notowano następujące straty:

- w budynkach szkolnych 66 000 000 — 31% stanu przedwojennego,
- w urządzeniach i umeblowaniu szkół 6 000 000 — 60% stanu przedwojennego,
- w zakresie pracowni przedmiotowych — 15 000 000,
- pomocy naukowych — 47 100 000,
- bibliotek — 50 000 000,
- gabinetów lekarsko-dentystycznych — 150 000,
- sal gimnastycznych i sprzętu w.f. — 1 305 000,
- internatów — 60 000.

We wszystkich tych dziedzinach straty sięgały od 80% do 100% majątku przedwojennego⁷. Warto w tym miejscu dodać, że ogólne straty wojenne Kielecczyny w roku 1945 szacowano na około 2 898 391 600 zł (według cen przedwojennych)⁸.

2. POWSTAWANIE ORGANÓW ADMINISTRACJI SZKOLNEJ

Proces organizowania życia politycznego, gospodarczego i społecznego województwa zapoczątkowany został latem 1944 r. na terenie przy-czołka sandomierskiego. Urzędująca tam Wojewódzka Rada Narodowa w dniu 9 września podjęła uchwałę o utworzeniu 10 resortowych działów. Wśród 10 referatów powołany został także kulturalno-oświatowy, na czele którego stanął Stefan Wojciechowski, przedwojenny inspektor szkolny z Buska-Zdroju. Był to początek Kuratorium Okręgu Szkolnego⁹.

Powstały także wraz z powiatowymi radami narodowymi referaty oświaty dla powiatów stopnickiego, sandomierskiego i opatowskiego. W styczniu 1945 r. w kilka dni po wyzwoleniu całej Kielecczyny stopniowo przenoszono urzędujące wcześniej w Sandomierzu władze, w tym także oświatowe do Kielc. Wówczas na czele zorganizowanego Kurato-

⁷ *Ibidem*.

⁸ J. Naumiuk, *op. cit.*, s. 248.

⁹ J. Jakubowski, *Polityka oświatowa Polskiej Partii Robotniczej 1944—1948*, Warszawa 1975, s. 44; S. Ośko, *Z dziejów szkolnictwa na Kielecczyźnie w latach 1944—1946*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1969, nr 3.

rium stanął Stanisław Steczeń. Struktura organizacyjna KOS nie odbiegała w zasadzie od instrukcji Ministerstwa Oświaty. Powołane zostały m. in. wydziały: ogólnopersonalny, szkolnictwa średniego ogólnokształcącego, zawodowego, powszechnego i oświaty dorosłych. W skład nowo utworzonego okręgu szkolnego kieleckiego wchodził teren całego województwa. Już w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu nastąpiły istotne zmiany jego granic. Na mocy dekretu z dnia 26 lutego 1945 r. włączony został do województwa krakowskiego powiat miechowski. Następnie powiat będziński, zawierciański i sosnowiecki dołączono do województwa śląskiego, a w lipcu 1945 r. kieleckie na rzecz krakowskiego utraciło powiat olkuski. Ostatecznie województwo kieleckie równoznacznie z okręgiem szkolnym kierowanym przez Kuratorium obejmowało obszar 17 804 km², dzieląc się na 11 powiatów wiejskich i dwa miejskie ¹⁰.

3. PROCES URUCHAMIANIA SZKÓŁ POWSZECHNYCH

Natychmiastową odbudowę szkolnictwa wszystkich szczebli, a także zapewnienie bezpłatnego nauczania zapowiedział Manifest PKWN ogłoszony u progu roku szkolnego 1944/45. Resort oświaty, na czele którego stanął dr Stanisław Skrzyszewski, rzucił jedynie wówczas słuszne i realne hasło, aby otwierać szkoły natychmiast, bez zmian zarówno w ich ustroju, programach i organizacji administracji. W wezwaniu kierownika Resortu Oświaty z dnia 1 sierpnia 1944 r. do nauczycielstwa znalazło się uznanie za udział w tajnym nauczaniu oraz apel o wzięcie udziału w odbudowie szkolnictwa.

Na terenie województwa kieleckiego, gdzie rok szkolny 1944/45 szkoły powszechne w większości powiatów rozpoczęły pod okupacją hitlerowską, początki roku były trudne. W rejonie przyczółka sandomierskiego nastąpiły duże przemieszczenia ludności. Z wyzwolonych części powiatów opatowskiego i stopnickiego ewakuowano większość mieszkańców. Sytuację ludzi pogarszał głód, brak mieszkań. W pozostałej części Kielecczyny Niemcy przygotowując się do odparcia nowej ofensywy, budując umocnienia i rowy przeciwczołgowe, wykorzystywali do tych prac Polaków. Powstało szereg obozów pracy, które znalazły m. in. pomieszczenia w budynkach szkolnych. Wielu nauczycieli, a nawet starszych uczniów pracowało przy kopaniu okopów ¹¹.

Według niepełnych danych na całym omawianym tu obszarze było w początku roku 1944/45 333 nieczynnych szkół, pracowały zaś tylko 704 placówki, w których uczyło się 108 480 uczniów, a nauczało 1779 osób. Liczba uczniów była prawie o połowę mniejsza jak w roku szkol-

¹⁰ S. Iwaniak, *Reforma rolna w województwie kieleckim w latach 1944-1945*, s. 12-14.

¹¹ A. Massalski, *Szkolnictwo na Kielecczyźnie w okresie okupacji 1939-1945*, Warszawa 1975, s. 58.

nym 1938/39¹². Działania frontowe prowadzone w styczniu 1945 r. uniemożliwiły pracę szkół, a w pierwszych tygodniach niepodległości liczba nieczynnych placówek nadal była wysoka, głównie z powodu zniszczenia budynków szkolnych i braku kadry pedagogicznej.

Delegat Ministerstwa Oświaty na terenie okręgu szkolnego kieleckiego pisał w dniu 8 II 1945 r. do Ministerstwa: „nauka w szkołach powszechnych została rozpoczęta. Czynnych jest co najmniej 50% szkół powszechnych [...]. Na duże trudności przy organizowaniu pracy napotyka nauczycielstwo na terenach, które były włączone do Rzeszy. Liczne są tam klasy I, ponieważ w czasie okupacji niemieckiej do klasy pierwszej przyjmowane były dzieci, które ukończyły 9 rok życia. W bieżącym roku szkolnym zgłosiły się do klasy pierwszej aż cztery roczniki. Z braku jakichkolwiek możliwości lokalowych nie będą w bieżącym roku szkolnym uruchomione szkoły w powiatach stopnickim i opatowskim na całym przyczółku mostowym w pasie szerokim od 15—20 km”¹³.

Mimo różnego rodzaju trudności proces uruchamiania szkół powszechnych postępował naprzód. Najlepszym, jak się wydaje, odzwierciedleniem wysiłku i skalą porównawczą jest zaprezentowanie danych porównawczych za rok szkolny 1937/38 i 1944/45. W zamieszczonej tabeli 4 przedstawiono podstawowe dane statystyczne dla miast i powiatów województwa kieleckiego.

Tabela 4. Szkoły, nauczyciele i uczniowie w województwie kieleckim w latach 1937/38—1944/45 (publicznie)

Powiat — miasto	1937/38			1944/1945		
	szkoły	nauczyciele	uczniowie	szkoły	nauczyciele	uczniowie
Częstochowa m.	21	242	16947	173	528	34700
Częstochowa pow.	151	498	31458			
Hża	154	474	32323	133	365	23537
Jędrzejów	115	301	19571	106	294	16125
Kielce	160	549	26154	134	447	27664
Kozienice	134	385	26349	66	224	11505
Opatów	142	518	34351	109	367	19573
Pińczów	122	362	21989	123	336	19579
Radom m.	19	178	11716	205	623	31237
Radom pow.	188	386	27335			
Sandomierz	102	328	21896	83	242	12702
Stopnica	147	427	27495	112	254	15549
Włoszczowa	91	270	17237	90	202	13583

Źródło: *Szkolnictwo w liczbach 1944/45*, Warszawa 1946, s. 6.

¹² *Ibidem*, s. 59.

¹³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), zespół Ministerstwa Oświaty 1944—1967, sygn. 31/8.

Ogółem na terenie województwa kieleckiego w roku szkolnym 1937/38 istniało 1588 szkół powszechnych, w tym 1546 publicznych i 42 prywatnych. Zatrudnionych było w szkołach publicznych 4918 nauczycieli etatowych i kontraktowych. We wszystkich szkołach pobierało naukę 328 219 uczniów, z tego zdecydowana większość, bo 324 721, w szkołach publicznych. Pierwsze opracowania statystyczne, wydane drukiem przez Ministerstwo Oświaty w 1945 r., dotyczyły końca roku szkolnego 1944/45. Od maja tego roku na Kielecczyźnie wznowiło pracę 1343 szkół powszechnych, z tego 1334 publicznych i 9 prywatnych. Odsetek nieczynnych szkół wynosił 15,0% i pod tym względem kieleckie zajmowało wówczas piąte miejsce w kraju¹⁴.

Wyższy procent szkół nieczynnych miała Warszawa na skutek ogromnych zniszczeń — 81,0%; lubelskie — 17,0%; białostockie — 15,8%; gdańskie — 45,6%; pomorskie — 33,7%; poznańskie — 17,1% i śląsko-dąbrowskie — 21,6%¹⁵.

W analogicznym okresie w szkołach powszechnych pracowało ogółem 3958 nauczycieli. Była to liczba około 1000 mniejsza od okresu międzywojennego. Przez cały rok szkolny w kieleckim notowano braki w granicach 1200—1350 nauczycieli. Wojna i okupacja oraz pięcioletnia przerwa w kształceniu nauczycieli spowodowały jak widać duży ubytek sił pedagogicznych. Trudna sytuacja kadrowa, jaka istniała na Kielecczyźnie przez cały 1944/45 rok, miała także istotny wpływ na postępy w odbudowie i organizacji szkolnictwa. Rekrutacja nowych kadr do zawodu nauczycielskiego napotyka wówczas szereg trudności. Część nauczycieli znalazła zatrudnienie w innych dziedzinach gospodarki narodowej, gdzie istniało także duże zapotrzebowanie na kadry inteligencji. Liczba osób zdobywających ten zawód w zakładach kształcenia nauczycieli w kieleckim nie była w roku szkolnym 1944/45 zbyt duża. Według danych z dnia 1 V 1945 r. w 5 liceach pedagogicznych było 160 uczniów (Częstochowa — 36, Iłża — 25 uczniów i 6 nauczycieli, Opatów — 20 uczniów, 1 nauczyciel, Radom — 52 uczniów, Sandomierz — 27 uczniów i 5 nauczycieli). Do Pedagogium uczęszczało zaledwie 18 uczniów. Zorganizowano ponadto kilkumiesięczne kursy dla nauczycieli szkół powszechnych w Częstochowie — 23 uczniów, Kielcach — 38 uczniów i Radomiu 23 uczniów. Mimo skróconych i doraźnych form kształcenia nauczycieli nie zaspokajało to potrzeb odbudowującego się szkolnictwa. Do końca roku szkolnego 1944/45 wiele szkół na Kielecczyźnie nie zostało otwartych głównie z braku nauczycieli¹⁶.

Jednym z najistotniejszych problemów, którego nie zdołano rozwiązać głównie z powodu braków materialnych i kadrowych w szkolnictwie

¹⁴ *Szkolnictwo w liczbach 1944/45*, Warszawa 1946, s. 27.

¹⁵ Por. J. Jakubowski, *op. cit.*, s. 53.

¹⁶ *Szkolnictwo w liczbach 1944/45*, s. 27.

powszechnym, było zagadnienie powszechności nauczania. Sprawy te resort oświaty, jak i Kuratorium Kieleckie wysuwało na plan pierwszy na wszystkich konferencjach i naradach inspektorów, uważając słuszne jego rozwiązanie za główny miernik dokonanego postępu w odbudowie szkolnictwa. Jednakże w roku szkolnym 1944/45 nie zdołano osiągnąć w tej ważnej dziedzinie systemu szkolnego zdecydowanego postępu. W pierwszych miesiącach po wyzwoleniu Kuratorium przeprowadziło obliczenia, z których wynikało, że dzieci w wieku obowiązku szkolnego było 273 348. Z tego spełniało obowiązek szkolny 209 121, nie spełniających zaś tego obowiązku było 64 227. Osięgnięto więc 76,5⁰/o powszechności nauczania. Dość różnie przedstawiała się sytuacja w tym zakresie w poszczególnych powiatach. Ilustruje to tabela 5.

Tabela 5. Powszechność nauczania w poszczególnych powiatach województwa kieleckiego w r. szk. 1944/1945

Powiat	Dzieci w wieku obowiązku szkolnego	Spełniających	Nie spełniających	% powszechności
Częstochowa	39960	32745	7215	81,94
Starachowice	27135	21893	5242	80,68
Jędrzejów	16732	15323	1409	91,57
Kielce	36808	24493	12315	66,54
Kozienice	19462	10548	8914	54,19
Opatów	24056	18515	5541	76,96
Pińczów	18496	17597	899	95,13
Radom	36909	29137	7772	78,94
Sandomierz	17516	12119	5397	69,13
Busko	21228	13162	8066	62,0
Włoszczowa	15046	13589	1457	90,31
Razem:	273348	209121	64227	76,5

Zródło: WAP, KOS, 1945—1950, sygn. 25.

Jak widać jasno z przedstawionych danych liczbowych w powiatach najbardziej zniszczonych przez wojnę i okupację, poza szkołą pozostawała w 1944/45 r. znaczna liczba dzieci w wieku obowiązku szkolnego. Niewiele ponad połowę tych dzieci udało się objąć nauką szkolną w powiatach: kieleckim, kozienickim, sandomierskim, buskim. Z kolei takie powiaty jak włoszczoński czy pińczowski osiągnęły jak na ówczesne warunki wysoki wskaźnik powszechności.

4. SZKOLNICTWO ŚREDNIE OGÓLNOKSZTAŁCĄCE 1944/45

Szkoły średnie ogólnokształcące były w latach 1939—1945 nieczynne. Wprawdzie po zakończeniu działań wojennych wznowiły działalność niektóre gimnazja i licea, np. w Busku, Opatowie, Skarżysku, Radomiu, Pińczowie, Staszowie, Jędrzejowie czy Sandomierzu, ale wkrótce zostały

zamknięte przez okupanta. Unieruchomienie szkół średnich połączone było często z aresztowaniami nauczycieli, tak było np. w Starachowicach, gdzie zamknięto gimnazjum 21 stycznia 1940 r., a grono nauczycieli osadzono w więzieniu w Radomiu. W sytuacji gdy nie można było kontynuować normalnej pracy, wielu nauczycieli podjęło tajne nauczanie, które systematycznie rozszerzało zakres oddziaływania, obejmując w roku szkolnym 1943/44 już 8078 uczniów. Pracowało w nim wówczas 787 nauczycieli¹⁷.

Pierwsze szkoły średnie po wojnie rozpoczęły swą działalność na terenie przyczółka sandomierskiego. W Sandomierzu wyzwolonym 18 sierpnia naukę w liceum zainaugurowano 21 września 1944 r. Z upoważnienia delegata Rządu PKWN Bronisława Bełczewskiego organizacją szkolnictwa średniego zajął się Tomasz Hadam. Pod koniec pierwszego roku szkolnego uczyło się już we wszystkich klasach 490 uczniów¹⁸. Wznowiona także została nauka w liceum staszowskim. Inicjatorem reaktywowania szkoły był lewicowy działacz ZNP, były członek KPP, Stefan Kopczyński, który zdecydował się na jej otwarcie w tymczasowym lokalu w Połańcu, gdzie przebywała ludność Staszowa wraz z nauczycielami. O ile przy uruchamianiu szkół średnich w Sandomierzu i Połańcu poważną rolę odegrali wspomniani wyżej działacze PPR, to przy organizowaniu szkoły średniej w Chobrzeżanach dużo inicjatywy wykazali działacze Stronnictwa Ludowego. Myśl utworzenia takiej szkoły zrodziła się już w 1942 r. na wiejskim zebraniu aktywu SL¹⁹.

Po wyzwoleniu powołano do życia Towarzystwo Wiejskiego Gimnazjum w Chobrzeżanach, na którego czele stanął Michał Paluch, ówczesny prezes Powiatowego Zarządu SL powiatu sandomierskiego. Uroczyste otwarcie Wiejskiego Gimnazjum Ziemi Sandomierskiej w Chobrzeżanach nastąpiło 3 października 1944 r. Dyrektorem szkoły został Józef Walczyna, a naukę rozpoczęło 240 uczniów²⁰.

Po całkowitym wyzwoleniu Kielecczyny spod okupacji hitlerowskiej w styczniu 1945 r. rozpoczął się niejako drugi etap w powojennych dziejach szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w okręgu kieleckim. W większych miastach, a także mniejszych ośrodkach województwa nauczyciele przy aktywnej pomocy społeczeństwa przystępowali do pracy mimo wielu trudności ze znalezieniem odpowiednich lokali i choćby minimalnego ich wyposażenia w sprzęt szkolny.

¹⁷ J. Krasuski, *Tajne nauczanie w okręgu kielecko-radomskim w okresie okupacji hitlerowskiej 1939—1945*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1971, nr 3, s. 348—360.

¹⁸ Archiwum Kuratorium Oświaty i Wychowania w Kielcach (dalej AKOiW Kielce), ankiety XX-lecia liceów ogólnokształcących województwa kieleckiego, egzemplarz dotyczący LO w Sandomierzu, sporządzony dn. 9 IX 1964 r.

¹⁹ B. Bełczewski, *Pierwsze dni*, Warszawa 1964, s. 118—119.

²⁰ *Ibidem*, s. 122—123; S. Podrygałło, *Fragmenty wspomnień z okresu pracy w tajnej oświacie w czasie okupacji niemieckiej 1939—1945*, maszynopis, s. 71.

Po wyzwoleniu Radomia w dniu 16 I 1945 r. rozpoczęły działalność: III Gimnazjum i Liceum Żeńskie na czele z aktywną działaczką tajnego nauczania, Marią Pietrusiewicz, Prywatne Gimnazjum i Liceum im. Marii Konopnickiej, gdzie dzięki staraniom dyrektorki dr Kazimierzy Mazurkowej, a także grona nauczycielskiego szybko przywrócono do używalności zdewastowany w czasie okupacji budynek szkolny, a w lutym 1945 r. trzecia szkoła średnia w Radomiu Gimnazjum i Liceum im. T. Chałubińskiego, której pierwszym dyrektorem został Edward Dąbkowski.

W Ostrowcu niemal natychmiast po opuszczeniu miasta przez okupanta rozpoczęto zapisy do działającego tu przed wojną Gimnazjum i Liceum im. Stanisława Staszica. Ponieważ w budynku szkoły mieścił się szpital dla wojska radzieckiego, naukę rozpoczęto dopiero po przesunięciu się sił tej armii. W pierwszych miesiącach trudnej pracy nauczyciele wyróżniali się aktywnością pedagogiczną i społeczną, prowadząc m. in. douczanie dużej części starszej młodzieży męskiej na dodatkowych lekcjach.

W lutym 1945 r. zorganizowana została druga szkoła średnia w Ostrowcu Gimnazjum i Liceum im. J. Chreptowicza. W dniu 12 II odbyła się pierwsza rada pedagogiczna w prywatnym mieszkaniu dyrektora Jury. Z pomocą przyszedł szkole zarząd miejski, przydzielając część sprzętu. Również wielu uczniów przynosiło ze sobą krzesła oraz prymitywne stoły. W kwietniu i maju kierował szkołą Konstanty Mazurkiewicz, a następnie do końca roku szkolnego 1944/45 Jan Rosłański.

W Starachowicach przygotowanie oraz porządkowanie budynku zakończono 3 lutego 1945 r. i w tymże dniu zajęcia w gimnazjum zostały rozpoczęte. Dyrektorem gimnazjum został dr Jan Kajfasz. Już w dniu 19 II 1945 r. zorganizowano pierwszy w powojennych dziejach szkoły egzamin maturalny, który złożyło 13 uczniów tajnego nauczania.

Również w Skarżysku po 5-letniej przerwie okupacyjnej w lutym pod przewodnictwem przedwojennej dyrektorki dr Marty Bałtruszajtis odbyło się pierwsze posiedzenie rady pedagogicznej w celu zorganizowania pracy w gimnazjum²¹.

Obok wymienionych tu przykładowo większych ośrodków miejskich województwa uruchomiono szkoły również w mniejszych miastach powiatowych jak: Pińczów, Busko, Kozienice. Dużym osiągnięciem był również fakt podejmowania pracy w szkołach średnich, które powstały jako gimnazja rozwojowe w końcowych latach międzywojennych.

W Pionkach, gdzie założono takie gimnazjum w 1936 r. z inicjatywy pracowników Państwowej Wytwórni Prochu, już w lutym 1945 r. otwarte zostało gimnazjum i liceum, i to z klasami podwójnymi. O dużym

²¹ A KOiW Kielce, ankiety XX-lecia, egzemplarze dotyczące liceów Radomia, Ostrowca, Starachowic, Skarżyska, opracowane w 1964 r.

zapotrzebowaniu społecznym na tę szkołę świadczy dobitnie fakt, że liczba uczącej się młodzieży wynosiła wówczas około 500 osób. Dyrektorem szkoły został Stefan Wasilewski — kierownik tajnych kompletów w zakresie szkoły średniej w Pionkach²².

Podobnie było z gimnazjum w Zwoleniu. Drugą grupę szkół średnich, które rozpoczynały działalność tuż po wojnie, stanowiły placówki nowe, powstałe m. in. na bazie tajnych kompletów. Na przyczółku sandomierskim powstała taka szkoła w Chobrzeżanach. Dnia 25 II 1945 r. rozpoczęło pracę prywatne gimnazjum w Kazimierzy Wielkiej. Dyrektorem szkoły został Jan Golec, a w szkole było 130 uczniów głównie z tajnego nauczania, które prowadzono w Kazimierzy W. pod patronatem Gimnazjum i Liceum im. H. Kołłątaja w Pińczowie. Także w lutym 1945 r. w budynku szkoły powszechnej rozpoczynało pracę gimnazjum prywatne w Działoszycach. W Siennie otwarcia szkoły gimnazjalnej dokonano 15 II 1945 r. W marcu szkoła przeszła w ręce Towarzystwa Szkół Średnich w Siennie i liczyła 212 uczniów. Pierwszym dyrektorem został Marian Kasprzycki. Z kompletów tajnego nauczania wywodzą się też otwarte wówczas gimnazja w Szydłowcu, Ćmielowie, Bodzentynie, Szczekocinach, Klimontowie, Wodzisławiu²³.

Rozwojowi i demokratyzacji szkolnictwa średniego sprzyjały zarządzenia Resortu Oświaty PKWN. Zarządzenie z 23 VIII 1944 r. zezwalało na dopuszczenie do egzaminu do gimnazjum i liceum kandydatów nie mających odpowiedniego świadectwa i zalecające wyjątkową uwagę zwrócić na młodzież wiejską, aby w szerokim zakresie mogła wejść na drogę dalszego kształcenia się. Zarządzenie z 31 VIII 1944 r. zezwalało na tworzenie klas specjalnych gimnazjum ogólnokształcącego dla uczniów o przygotowaniu odbiegającym od normy (klasy specjalne II i III). Program ich należało odpowiednio zmodyfikować w zależności od poziomu naukowego młodzieży wyżej wspomnianych klas. Kolejne rozporządzenie z 24 XI 1944 r. wprowadzało zgodnie z wypowiedzią w Manifestie PKWN pełną bezpłatność nauki w państwowych szkołach średnich i zakładach kształcenia nauczycieli.

Chociaż odbudowa szkolnictwa średniego odbywała się na bazie przedwojennej sieci szkolnej, uruchamiano bowiem szkoły w ośrodkach, które posiadały je przed wojną (Kielce, Radom, Częstochowa, Ostrowiec, niektóre większe miasta powiatowe), to jednak już w roku szkolnym 1944/45 mamy do czynienia z nowymi placówkami, które tworzone dzięki zaangażowaniu się w sprawy oświaty działaczy PPR, SL, nauczycieli, młodzieży i lokalnego środowiska. Dużą rolę w tym procesie odegrało tajne nauczanie i fakt, że na terenach wiejskich Ziemi Kieleckiej znaleźli się nauczyciele, m. in.: wysiedleni w czasie okupacji z ziem wcie-

²² WAP Kielce, zespół KOS, sygn. 30.

²³ AAN Warszawa, zespół Ministerstwa Oświaty, sygn. 772/14, 31/61, 36/5; WAP Kielce, zespół KOS, sygn. 70—77.

lonych do Rzeszy, którzy podjęli pracę w okolicznych szkołach. Obserwujemy więc w pierwszym roku po okupacji wzrost ilościowy szkolnictwa średniego. Pełniejsze dane statystyczne obrazujące sytuację w zakresie szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w poszczególnych powiatach ukazano w tabeli 6. Sieć szkół średnich ogólnokształcących na

Tabela 6. Gimnazja i licea ogólnokształcące w województwie kieleckim w roku szkolnym 1944/45

Nazwa powiatu	Właściciel szkoły	Szkoły		Nauczyciele		Uczniowie	
		gimnazja	licea	kwalifikowani	niekwalifikowani	gimnazja	licea
Częstochowa	państwowe	3	3	44	13	1048	230
Częstochowa	prywatne	6	4	64	13	491	64
Hża	prywatne	4	3	32	15	1304	110
Jędrzejów	państwowe	1	1	22	4	541	89
Kielce	państwowe	3	3	45	15	978	172
Kielce	prywatne	4	2	55	4	571	82
Kozienice	prywatne	2	2	13	14	1470	98
Opatów	państwowe	1	1	12	2	267	73
Opatów	prywatne	2	2	23	4	580	71
Pińczów	państwowe	1	1	9	2	290	49
Pińczów	prywatne	2	1	27	11	358	19
Radom m.	państwowe	3	3	44	12	898	142
Radom m. pow.	prywatne	5	3	38	16	667	9
Sandomierz	państwowe	1	1	14	6	375	91
Sandomierz	prywatne	3	—	21	6	382	—
Stopnica	prywatne	1	1	17	—	609	56
Włoszczowa	prywatne	2	1	17	9	390	22
Ogółem:		44	32	497	146	11219	1377

Zródło: *Szkolnictwo w liczbach 1944/45*, s. 22.

Kielecczyźnie uległa poważnym zmianom w porównaniu z okresem międzywojennym. Wówczas na terenie 12 powiatów, które w 1945 r. wchodziły w skład województwa kieleckiego, w roku szkolnym 1938/39 istniało 39: szkół ogólnokształcących, w tym:

- państwowych gimnazjów i liceów — 14,
- prywatnych liceów i gimnazjów — 25, w tej liczbie zaś 1 liceum bez gimnazjum oraz 3 gimnazja bez liceów. Liczba uczniów wynosiła 9545. Na ogólną liczbę 25 szkół prywatnych były 3 samorządowe,
- prowadzonych przez organizacje społeczne — 18,
- należących do osób prywatnych — 4.

Na ogólną liczbę wspomnianych 39 szkół męskich było 13 (w tym państwowych — 9, prywatnych — 4), żeńskich 13 (państwowych — 3, prywatnych — 10), koedukacyjnych — 13 (państwowych — 2, prywatnych — 11)²⁴.

²⁴ A KOiW Kielce, sprawozdanie ze stanu szkół średnich ogólnokształcących za okres 1 II 1945 r. — 31 I 1946 r., s. 2.

Sieć szkolna szkół ogólnokształcących w okresie międzywojennym pomyślana była przede wszystkim pod kątem widzenia potrzeb kulturalno-oświatowych mieszkańców miast, i to warstw najbogatszych. Szkoły omawianego typu zlokalizowane były w większych ośrodkach jak: Częstochowa, Radom, Kielce oraz niektórych miastach powiatowych, wyjątkowo zaś w miastach małych jak: Staszów czy Iłża. Ilustrują to najlepiej dane statystyczne. Na ogólną liczbę 39 szkół na Kielce, Radom, Częstochowę przypadały 22 szkoły, na inne miejscowości — 17. Poza tym większość stanowiły szkoły prywatne, gdzie za naukę trzeba było płacić duże sumy.

Po okupacji już w pierwszym roku szkolnym 1944/45 zwiększyła się liczba szkół, a także poprawiła się sieć i rozmieszczenie tych szkół na terenie województwa. O ile większe miasta zachowały swój stan posiadania sprzed wojny, niektóre powiaty zyskały nowe placówki w małych miasteczkach i wsiach. Było to możliwe m. in. dzięki tajnym kompletom prowadzonym w tych miejscowościach w okresie okupacji. Stworzyły one podstawy kadrowe do uruchomienia szkół średnich po wojnie, a także przyczyniły się do aktywizacji tych środowisk zapewniając odpowiednie warunki materialne.

5. SZKOŁY POWSZECHNE 1945—1948

Wraz z procesem odbudowy szkolnictwa równoległe podjęte zostały przez władze oświatowe w roku 1944/45 prace mające na celu zreformowanie struktury programowo-organizacyjnej systemu szkolnictwa. Przygotowując projekty reform zdawano sobie sprawę, że przebudowa systemu szkolnego obok reformy rolnej i nacjonalizacji przemysłu będzie istotnym wyznacznikiem dokonujących się w kraju przemian ustrojowych.

W celu przedyskutowania projektów reform i nakreślenia zasad przebudowy zwołany został Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi w dniach 18-22 czerwca 1945 r. Struktura nowej szkoły miała opierać się na zasadach jednolitości, powszechności, publiczności i bezpłatności nauczania, we wszystkich poziomach systemu oświaty szkolnej i pozaszkolnej. Nauczanie na poziomie początkowym i średnim w projektach Ministerstwa Oświaty ujęto w 11-letni cykl podzielony na trzy szczeble programowe: początkowy 5-letni (klasy I—V); średni niższy, odpowiadający dotychczasowemu gimnazjum, 3-letni (klasy VI—VIII) oraz średni wyższy, odpowiadający liceum, 3-letni (IX—XI). Pod względem organizacyjnym szkoła dzielić się miała na ośmioletnią szkołę powszechną gimnazjalną oraz 3-letnią szkołę licealną²⁵. Projekt Ministerstwa Oświaty,

²⁵ *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18—22 czerwca 1945*, Warszawa 1945, s. 58.

u którego podstaw leżała idea upowszechniania wykształcenia na poziomie gimnazjalnym, wywołał sporo zastrzeżeń.

Przed wszystkim słusznie zwracano uwagę, że jest niemożliwe, aby w ramy 8-letniej szkoły gimnazjalnej wtłoczyć program dotychczasowych sześciu klas szkoły powszechnej i czteroletniego gimnazjum. Sporna była również sprawa okresu nauki w szkole ogólnokształcącej. Przeciwno skróceniu nauki do 11 lat wypowiedział się m. in. Związek Nauczycielstwa Polskiego. Nie atakowano natomiast idei przedłużenia nauki w szkole powszechnej. W zamierzeniach była również przebudowa programów nauczania w kierunku uwzględnienia tematyki antyfaszystowskiej, antyniemieckiej, chłopskiej, robotniczej, uwzględniających nowe realia polityczne: powrót na ziemię zachodnie oraz elementy słowiańskie w naszej kulturze.

Treści kształcenia eksponować miały cele poznawcze. Rezolucja końcowa zaakceptowała te postulaty, uchwalając jednolitą pod względem organizacyjno-programowym szkołę 8-klasową dla miasta i wsi, dając jej nazwę: szkoła zasadnicza. Z zadowoleniem przyjęto także zapowiedź stopniowego podnoszenia stopnia organizacyjnego szkół poprzez przekształcanie szkół o 1 nauczycielu w placówki o 2 nauczycielach, a następnie w 8-klasowe szkoły zasadnicze²⁶.

Pierwszym etapem realizacji zasad przebudowy szkolnictwa w myśl założeń Zjazdu Łódzkiego miał być rok 1945/46. Zarządzenie dotyczące organizacji tego roku, zawierające instrukcję, podpisane zostało przez nowego w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej ministra Oświaty Czesława Wycecha. Wprowadzało ono zasadę klas jednorocznych. Zarówno wspomniane zarządzenie, jak późniejszy dekret Rady Ministrów z 23 XI 1945 r. ostatecznie przekreśliły trójstopniowość programową i organizacyjną szkół powszechnych. Jest rzeczą charakterystyczną, że w instrukcji nie polecono tworzenia szkół ośmioklasowych. Był to m. in. wynik realnej oceny sytuacji w szkolnictwie powszechnym, gdzie nadal duża była liczba szkół nieczynnych, a tym samym wiele dzieci pozostawało poza szkołą. Załatwienie tych problemów uznano za najpilniejsze. Chodziło o taką organizację szkolnictwa, aby każdemu dziecku zapewnić przede wszystkim ukończenie szkoły 7-klasowej. Dla dzieci opóźnionych wiekiem należało organizować odpowiednie komplety o ustroju semestralnym, aby szybciej włączyć je w nurt normalnej nauki i potem umożliwić dalsze kształcenie²⁷.

Wykonanie zadań organizacyjnych określonych instrukcją wymagało na Kielecczyźnie szczególnie dużych nakładów finansowych, uzyskania dodatkowych pomieszczeń do nauczania, zatrudnienia nowych nauczy-

²⁶ M. Pęcherski, *Szkoła ogólnokształcąca w Polsce Ludowej*, Wrocław 1970, s. 90.

²⁷ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1945, nr 2, poz. 62; S. Mauersberg, *op. cit.*, s. 104.

cieli. Sprawom organizacji roku szkolnego 1945/46 poświęcono wiele uwagi na obradującym w dniach 24 i 25 VII 1945 r. okręgowym zjeździe inspektorów szkolnych. Był on okazją do omówienia aktualnej sytuacji w szkolnictwie i nakreślenia dróg poprawy sieci szkolnej. Zgodnie z instrukcją Ministerstwa zalecano likwidację lub maksymalną redukcję szkół o 1 nauczycielu oraz zmniejszanie liczby placówek o 2, 3, 4 nauczycielach. Z przedstawionych jednak przez inspektorów szkolnych sprawozdań wynika, że w szkolnictwie powszechnym województwa kieleckiego nadal najpilniejszym zadaniem było uruchomienie szkół nieczynnych przez zapewnienie minimalnej choćby obsady kadrowej.

Warto wspomnieć, że inspektorzy mocno akcentowali, iż samorządy szkolne nie są w stanie przeprowadzać we własnym zakresie koniecznych remontów budynków szkolnych, a dotychczasowe kwoty przydzielane przez Kuratorium były niewystarczające. W związku z planowaną przebudową sieci szkolnej i tworzeniem szkół zbiorczych inspektor szkolny powiatu kieleckiego Stanisław Rychter stwierdził, że na skutek nierównomiernego rozmieszczenia ludności w terenie organizacja szkół zbiorczych jest poważnie utrudniona.

Dodatkowe trudności na terenie województwa stwarzał fakt bardzo słabych dróg, duże zalesienie, zniszczenie mostów, brak kładek na rzekach, środków komunikacji itp. Dowożenie w takich warunkach było prawie niemożliwe. Sieć szkół powszechnych nie była ustabilizowana²⁸.

Według opracowanego przez KOS zestawienia z nadesłanych projektów organizacji szkół w powiatach liczba szkół miała wynosić 1587, co oznaczałoby duży wzrost w porównaniu z rokiem 1944/45, ale faktycznie w oficjalnych statystykach podana jest liczba znacznie mniejsza — 1338 placówek. Są to dane zgodne z rzeczywistością, tym bardziej, że nie udało się uruchomić szkół w nowych wyznaczonych w sieci szkolnej punk-

Tabela 7. Poziom organizacyjny publicznych szkół powszechnych w okręgu kieleckim 1945/46

Poziom organizacyjny szkół	Ogółem szkół	Szkoły posiadające uczniów						Ogółem uczniów
		do 40	41—80	81—150	151—250	251—400	401 i więcej	
O 1 nauczycielu	424	26	225	162	11	—	—	33278
O 2 nauczycielach	296	1	49	200	43	3	—	34316
O 3 nauczycielach	200	—	3	75	106	16	—	34435
O 4 nauczycielach	114	—	2	17	69	25	1	23785
O 5 nauczycielach	72	—	1	1	36	31	3	18487
O 6 nauczycielach i więcej	232	—	—	1	27	87	117	95643
Ogółem:	1338	27	280	456	292	162	121	239944

Zródło: *Statystyka szkolnictwa w latach szkolnych 1945/46—1946/47*, Warszawa 1948, s. 38.

²⁸ WAP Kielce, KOS, 1945—1950, sygn. 5.

tach, a ponadto nadal było nieczynnych około 230 szkół, głównie małych o 1 nauczycielu.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 7, w woj. kieleckim przeważały szkoły o 1 nauczycielu (około 30% ogólnej liczby) i 2 nauczycielach (około 22%). W tym miejscu należy także zaznaczyć, że w poziomie organizacyjnym szkół istniały poważne dysproporcje między miastem a wsią. Na 112 szkół pracujących w miastach w roku 1945/46 106 zatrudniało 6 i więcej nauczycieli. Ponad połowa tych szkół miała powyżej 400 uczniów. We wsiach na 1226 szkół jedynie 196 zatrudniało 5, 6 i więcej nauczycieli. Z kolei szkoły o 1 lub 2 nauczycielach stanowiły tu prawie 60%. Wielkości te wskazują na poważne problemy, jakie stały przed czynnikami kierującymi oświatą, w zakresie przebudowy struktury sieci szkolnej na wsi.

Następny rok szkolny to kolejny etap wysiłków władz oświatowych, nauczycieli i społeczeństwa w likwidacji skutków wojny i okupacji. W instrukcji o organizacji tego roku w odniesieniu do szkół powszechnych podkreślano konieczność pełnej realizacji powszechności nauczania, uruchomienia szkół nieczynnych i dalszego podnoszenia stopnia organizacyjnego szkół. W tym też roku rozpoczęto realizację szkoły 8-klasowej, którą zalecił wprowadzać Zjazd Łódzki. Na mocy rozporządzenia ministra oświaty z czerwca 1946 r. w kilkudziesięciu powiatach na terenie całego kraju wprowadzono 8-letni obowiązek szkolny. Z okręgu kieleckiego objęto nim powiat częstochowski. Klasy VIII uruchomiono w 27 szkołach obejmując nauczaniem 446 dzieci²⁹.

W roku szkolnym 1946/47 liczba publicznych szkół powszechnych wzrosła o 49 i wynosiła 1387. Wzrost dotyczył głównie wsi, gdzie czynne były 1274 placówki (o 48 więcej jak w 1945/46). Również powiększenie się liczby uczniów dokonało się głównie we wsiach od 190 653 w roku 1945/46 do 203 203 w roku 1946/47. Ogólna liczba uczniów wzrosła do 256 747 dzieci. W tym roku nie udało się w okręgu kieleckim podnieść stopnia organizacyjnego szkół. Mimo globalnego wzrostu liczbowego znacznie powiększyła się liczba szkół małych odpowiednio o 1 nauczycielu do 538, 2 nauczycielach do 323, wyżej zaś zorganizowanych zmniejszyła się z 618 do 526 szkół³⁰. Nie zmieniła się sytuacja w roku 1947/48. Pozytywnym niewątpliwie zjawiskiem był dalszy wzrost liczbowy szkół ogółem, łącznie z prywatnymi było ich 1481. Nadal jednak zdecydowaną większość stanowiły szkoły o 1 lub 2 nauczycielach. Zjawisko to wśród szkół publicznych zobrazowano w tabeli 8.

Jednym z najistotniejszych problemów omawianego okresu było dostarczenie wzrastającej liczbie szkół odpowiedniej liczby kadr pedago-

²⁹ *Ibidem*, sygn. 20.

³⁰ *Statystyka szkolnictwa w latach szkolnych 1945/46—1946/47*, Warszawa 1948, s. 40.

Tabela 8. Poziom organizacyjny szkół 1947/48

Szkoły posiadające	Miasto i wieś		Miasto		Wieś	
	szkoły	dzieci	szkoły	dzieci	szkoły	dzieci
1 nauczyciela	576	41937	—	—	576	41937
2 nauczycieli	331	41922	1	117	330	41805
3 nauczycieli	162	28298	2	299	160	27999
4 nauczycieli	116	26146	2	321	114	25825
5 nauczycieli	71	18612	—	—	71	18612
6 nauczycieli i więcej	218	97165	102	50526	116	46639
Razem:	1474	254080	107	51263	1367	202817

Źródło: Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych, Warszawa 1948, s. 18—20.

gicznych. Brak nauczycieli obok braku odpowiednich lokali na cele szkolne był w latach 1945—1948 główną przyczyną istniejącego wciąż zjawiska szkół nieczynnych.

Jeśli więc w roku 1946/47 na 192 szkół nieczynnych 132 nie funkcjonowały z powodu braku nauczyciela, to w następnym roku na 111 nieczynnych szkół z tego samego powodu nie pracowało 86 placówek³¹. Łatwiej więc było przygotować mimo trudności sale szkolne niż zatrudnić nauczyciela. Potwierdzają to też sprawozdania KOS z tych lat, w których bardzo często wspomina się o wzrastających potrzebach kadrowych, których nie zawsze można było pozytywnie załatwić. Szukano różnych dróg złagodzenia braków.

Tabela 9. Nauczyciele w szkołach powszechnych województwa kieleckiego 1945—1948

Wyszczególnienie	Rok szkolny		
	1945/46	1946/47	1947/48
Nauczyciele ogółem	4396	4445	4774
W tym: miasto	1160	1237	1256
wieś	3236	3208	3518
Nauczyciele kwalifikowani	3764	3710	3601
Nauczyciele niekwalifikowani	632	735	1173
Procent nauczycieli niekwalifikowanych	14,4	16,5	24,5

Źródła: WAP Kielce, KOS, sygn. 23, 25; Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych, s. 12—14.

Wzrastała liczba liceów pedagogicznych. W sumie na terenie ówczesnego województwa kieleckiego było w roku szkolnym 1947/48 11 liceów pedagogicznych (Busko, Bodzentyn, Jędrzejów, Kielce, Końskie, Kozienice, Ostrowiec, Radom, Sandomierz, Solec nad Wisłą, Szczekociny), uczęszczało do nich 2414 uczniów.

³¹ WAP Kielce, zespół KOS, 1945—1950, sygn. 120.

W latach 1945—1948 licea pedagogiczne opuściło 471 absolwentów³². Organizowano też kursy pedagogiczne dla nauczycieli niekwalifikowanych. Mimo to niedobór kadrowy istniał nadal. Uciążliwym zjawiskiem był brak stabilizacji kadrowej w wielu szkołach. Obliczenia Biura Badań i Statystyki Ministerstwa Oświaty wskazują, że od 1 X 1946 r. do 1 X 1947 r. opuściło posady nauczycielskie w województwie kieleckim 993 nauczycieli, w tym aż 559 osób otrzymało przeniesienia na inne miejsce służbowe³³.

Duże zniszczenia wojenne powodowały, że nauczyciele zmianę miejsca pracy wiązali z poprawą warunków życia. Jednym z trudniejszych problemów było nakłonienie do podjęcia pracy w niewielkich, odległych od większych ośrodków wsiach czy powiatach, słabo zurbanizowanych. Na zjeździe inspektorów szkolnych w maju 1948 r., poświęconemu problemowi przebudowy sieci szkolnej w latach 1948—1954, inspektor oświaty powiatu włoszczowskiego stwierdził, że „do powiatu włoszczowskiego mało przychodzi nowych nauczycieli, odstrasza ją ich ciężkie warunki mieszkaniowe, uciążliwe dojazdy do ośrodków kulturalnych [...]. Stąd też znaczny procent nauczycieli to ludzie bez kwalifikacji, nie potrafią sprostać zadaniom, które nakłada na nich praca w szkole”. Wizytacja ministerstwa oświaty z 1946 r. ujawniła, że nauczycieli bez kwalifikacji zatrudniano przede wszystkim w szkołach najniżej zorganizowanych. Systematycznie wzrastała liczba nauczycieli niekwalifikowanych³⁴.

Odbiciem różnorodnych trudności, z jakimi borykało się ówczesne szkolnictwo powszechne, było zagadnienie powszechności nauczania. Nadal duża liczba dzieci pozostała poza szkołą (według danych KOS 1945/46 — 37561, 1946/47 — 28556, 1947/48 — 15955)³⁵. Przyczynami były nieprawidłowości w sieci szkolnej, niski poziom organizacyjny szkół, istnienie szkół nieczynnych głównie z powodu braku nauczycieli, ubóstwo ludności, szczególnie na terenach przyfrontowych. Jak wynika z tabeli 10, powszechność nauczania wzrastała jednak systematycznie, najlepsza była w szkołach wysoko zorganizowanych. Jednym z warunków podnoszenia powszechności nauczania obok czynników wymienionych wyżej była także poprawa bazy materialnej szkolnictwa. Pierwszym i najpilniejszym zadaniem w dziedzinie poprawy sytuacji materialnej szkolnictwa było przeprowadzenie koniecznych remontów budynków szkolnych lub tylko pojedynczych izb lekcyjnych, co umożliwiłoby wznowienie nauki. Plano-

³² A. Szymański, *Zakłady kształcenia nauczycieli w kieleckim 1945—1970*, Kielce 1975, s. 15.

³³ *Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych*, Warszawa 1948, s. 24—25.

³⁴ WAP Kielce, KOS 1945—1950, sygn. 11; AKOIW Kielce, sprawozdanie z wizytacji okręgu szkolnego kieleckiego przeprowadzonej przez Ministerstwo Oświaty z 3 IV 1946 r., s. 3—5.

³⁵ WAP Kielce, KOS 1945—1950, sygn. 9.

wano także kończenie budynków rozpoczętych przed wojną. W roku szkolnym 1945/46 władze oświatowe dużą wagę przywiązywały do rewindykacji budynków szkolnych. Uchwały Rady Ministrów z 18 VIII 1945 r. i 29 V 1946 r. poleciły instytucjom zajmującym budynki szkolne zwracać je i oddawać szkołom.

Tabela 10. Powszechność nauczania w województwie kieleckim 1945—1948 w procentach

Stopień organizacyjny szkoły z	Lata		
	1945/46	1946/47	1947/48
1 nauczycielem	61,6	76,8	83,4
2 nauczycielami	67,2	82	89,1
3 nauczycielami	72,1	77,6	80,4
4 i więcej nauczycielami	92,6	93,4	94,1
Przeciętnie	73,4	82,4	86,8

Źródło: WAP Kielce, zespół KOS 1945—1950, sygn. 9.

W ciągu roku szkolnego 1945/46 udało się odzyskać w województwie kieleckim na cele szkolne 402 izby lekcyjne i 107 mieszkań nauczycielskich. Do 15 V 1946 r. odbudowano 1188 izb i 246 mieszkań. W sumie wszystkie szkoły posiadały 3562 izby lekcyjne, ale nadal było to mniej niż przed wojną³⁶.

W roku 1946/47 dokonano bilansu potrzeb materialnych. Wynika z niego, że w okręgu kieleckim brakowało 1242 izb lekcyjnych, a w wielu szkołach tablic, ławek, stołów, podstawowych pomocy. Wobec braku odpowiednich funduszy na prowadzenie inwestycji wynajmowano lokale przeznaczając je na cele szkolne. W ramach odbudowy wsi prowadzona była również tzw. akcja barakowa. Baraki otrzymywały przede wszystkim powiaty najbardziej zniszczone (np. sandomierski, stopnicki, opatowski, kozienicki, kielecki). Oprócz baraków część szkół znalazła pomieszczenia w budynkach podworskich. Planowa odbudowa w szerszym zakresie rozwinęła się w latach 1947—1949 w trzyletnim planie odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych. Liczba izb lekcyjnych wzrastała (tabela 11), ale brakowało, szczególnie w szkołach wiejskich, pracowni przedmiotowych. Mimo że szkół wiejskich było dziesięciokrotnie więcej, posiadały one zaledwie 74 pracownie, podczas gdy w mieście tego typu sal było 115. Stan wyposażenia budynków szkolnych w podstawowe urządzenia i pomoce naukowe pod koniec roku szkolnego 1947/48 przedstawiał się w procentach następująco³⁷:

— sprzęt szkolny: ławki — 70 procent zaspokojenia potrzeb, tablice — 60, szafy szkolne — 20,

³⁶ WAP Kielce, KOS 1945—1950, sygn. 3.

³⁷ WAP Kielce, KOS 1945—1950, sygn. 25.

Tabela 11. Izby lekcyjne i pracownie przedmiotowe w szkołach powszechnych w roku szkolnym 1947/48

Wyszczególnienie	Szkoły	Sale lekcyjne			Sale specjalne		
		własne	wynajęte	udzielane	własne	wynajęte	udzielane
Polska (miasto i wieś)	21777	58421	11033	926	5436	492	497
Województwo kieleckie (miasto i wieś)	1481	3007	1239	57	148	20	21
Polska (miasto)	2479	18309	2182	754	2898	249	331
Polska (wieś)	19498	40112	8851	171	2538	243	166
Województwo kieleckie (miasto)	114	671	196	46	91	8	16
(wieś)	1367	2336	1043	11	57	12	5

Zródło: *Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych*, s. 7-9.

— urzędnicy pracowni przedmiotowych: pracownie robót ręcznych — 20, przyrodnicze — 10, sale gimnastyczne — 20,

— pomoce naukowe do poszczególnych przedmiotów: globusy i mapy fizyczne — 60, pomoce do przyrody — 10, pomoce do języka polskiego — 10, do historii — 10, książki w bibliotekach szkolnych — 50.

Przedstawiony skrótowo stan szkolnictwa powszechnego w latach 1945—1948 z jego brakami materialnymi i kadrowymi, a także zróżnicowany stopień przygotowania dzieci spowodowany polityką hitlerowskiego okupanta złożył się na fakt, że efektywność pracy szkół nie była zbyt wysoka. Świadczy o tym m. in. przeciętna promocja uczniów w omawianym okresie, którą ukazano w tabeli 12.

Tabela 12. Promocja uczniów w latach 1944—1949 w szkołach powszechnych

Powiaty	Lata				Przeciętnie %
	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48	
Busko	82,5	75	83	78	79,6
Częstochowa	86	87	88	87	87
Iłża	82	82	83	86	83
Jędrzejów	81	84	82	83	82,5
Kielce	81	82,5	83	83	89,5
Kozienice	80,5	85,5	83	82	83
Opatów	82	82	82	85	82,5
Pińczów	79	84	79	85	82
Radom	84	85	81,5	81	83
Sandomierz	78	85	83,5	90	84,5
Włoszczowa	79	79	79	85,5	78,5

Zródło: WAP Kielce 1945—1950, sygn. 9.

Mimo tych niedomagań zasługą władz oświatowych nauczycieli i społeczeństwa było uruchomienie i w znacznej mierze odbudowa szkolnictwa powszechnego oraz stworzenie podstaw jego dalszego rozwoju.

6. ŚREDNIE SZKOŁY OGÓLNOKSZTAŁCĄCE 1945—1948

W latach 1945—1948 kontynuowany był w województwie kieleckim proces modernizacji sieci szkół średnich ogólnokształcących, a także form kształcenia zarówno na szczeblu gimnazjum, jak i liceum. Umożliwiła to wspomniana już instrukcja Ministerstwa Oświaty o organizacji roku szkolnego 1945/46, podkreślająca konieczność wprowadzania skróconych form dla młodzieży opóźnionej wiekiem, by w ten sposób złagodzić skutki okupacyjnej przerwy w kształceniu na tym poziomie. Opublikowane przez KOS pierwsze dane statystyczne dla szkół średnich w roku 1945/46, pochodzące z grudnia 1945 r., mówią, że w województwie istniało 75 średnich szkół ogólnokształcących, a w tej liczbie 18 państwowych i 31 prywatnych. Wśród tych ostatnich 14 posiadało tylko klasy gimnazjalne. Jednocześnie dwu- i trzyletnich szkół przyspieszonych było 26. Jak widać z przytoczonych liczb, przeważały placówki prywatne, ale wśród określonych tym mianem było: 15 samorządowych, 15 społecznych i 1 prowadzona przez osobę prywatną³⁸. Według danych GUS pod koniec omawianego roku istniało 48 szkół średnich dla młodzieży, z tego 38 w miastach i 10 we wsiach. W roku następnym liczba tych samych szkół uległa zmniejszeniu do 46, a w rok później do 44. Należy zaznaczyć, że w tym roku liczba szkół państwowych wzrosła do 20³⁹.

Jednym z zasadniczych problemów szkół średnich i warunków prawidłowego funkcjonowania było zapewnienie odpowiedniej obsady nauczycielskiej. W pierwszych latach po wojnie zatrudnienie nauczycieli z pełnymi kwalifikacjami było tu znacznie trudniejsze niż w szkołach powszechnych z powodu wyniszczenia szeregów inteligencji przez Niemców. Według danych z 1 XII 1945 r. w okręgu kieleckim było zatrudnionych 791 nauczycieli (398 — szkoły państwowe, 393 — prywatne). Wśród ogółu 637 osoby tj. 80,5% posiadało odpowiednie kwalifikacje (wyższe studia magisterskie oraz dyplomy nauczycielskie.

W następnym roku liczba nauczycieli uległa zmniejszeniu (tabela 13), a poziom kwalifikacji obniżył się. W ostatnim omawianym tu roku 1947/48 pracowało 735 nauczycieli z podobnym przygotowaniem. Naj-

³⁸ AKOiW Kielce, sprawozdanie ze stanu szkół średnich ogólnokształcących za czas od 1 II 1945 r. do 31 I 1946 r. na podstawie danych statystycznych z 1 XII 1945 r., s. 3.

³⁹ *Statystyka szkolnictwa w latach szkolnych 1945/46—1946/47*, s. 51. AKOiW Kielce, sprawozdanie ze stanu szkół średnich ogólnokształcących w r. szk. 1947/48, s. 2, *Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych*, s. 11.

większy odsetek nauczycieli niekwalifikowanych posiadały szkoły w małych miejscowościach, nowo zorganizowane po wojnie, które wykorzystywały często nauczycieli miejscowych szkół powszechnych⁴⁰.

Tabela 13. Nauczyciele według wykształcenia i kwalifikacji 1946/47

Nauczyciele ogółem	Wykształcenie			Nauczyciele	
	wyższe	średnie	inne	kwalifikowani	niekwalifikowani
746	488	160	98	550	196
Procent — 100	65,4	21,4	13,2	73,7	26,3

Zródło: AAN Warszawa, zespół Min. Oświaty, sygn. 169/19.

Mimo takiej sytuacji dużym sukcesem władz oświatowych w ówczesnych warunkach było, że nie tylko działały szkoły reaktywowane po przymusowej przerwie okupacyjnej, ale umacniały się także nowe gimnazja i licea, o których powstaniu wspomniano wcześniej. Umożliwiło to bowiem praktyczną realizację głównej zasady, jaką kierowano się przy przyjmowaniu uczniów do średnich szkół, tzn. dążenie do objęcia jak największej liczby dzieci robotniczych i chłopskich. Istniało zresztą duże zapotrzebowanie społeczne wśród społeczeństwa chociaż bardzo różne było przygotowanie kandydatów do szkoły średniej.

W roku 1945/46 zgłosiło się do kl. I gimnazjów ogólnokształcących w województwie 5417 kandydatów najwięcej ze świadectwami ukończonej klasy VI. Przyjęto 4739 uczniów, a więc 87,5%. W niektórych miastach jak: Busko, Jędrzejów, Skarżysko, Sandomierz, Starachowice gimnazja prowadziły po pięć klas pierwszych. Jeżeli dodamy, że ogółem pod koniec roku było na wszystkich szkołach ogólnokształcących 15 159 uczniów, widać, że prawie 1/3 młodzieży przypada na kl. I⁴¹.

Większość młodzieży (13 136) uczyła się w szkołach zlokalizowanych w miastach, ale już w pierwszym roku zmienił się skład socjalny młodzieży. Jest to wynik polityki oświatowej władz w dziedzinie rekrutacji, jak też zmian w sieci szkolnej. Uzasadnieniem tych twierdzeń jest ukazany w tabeli 14 skład socjalny w wybranych gimnazjach i liceach wiejskich. Przeważała tam zdecydowanie młodzież pochodzenia chłopskiego i robotniczego. Również w szkołach zlokalizowanych w miastach powiatowych dał się zaobserwować wzrost procentowy tej młodzieży. Mniej natomiast jest widoczne to w dużych miastach. Wiązało się to z ograniczoną możliwością zapewnienia dzieciom chłopskim miejsc w internatach.

⁴⁰ AAN Warszawa, zespół Ministerstwa Oświaty, sygn. 169/19; *Szkołnictwo w r. szk. 1947/48 w liczbach tymczasowych*, Warszawa 1947, s. 28; AKOiW Kielce, sprawozdanie ze stanu szkół średnich ogólnokształcących od 1 II 1945 r. do 31 I 1946 r., s. 3.

⁴¹ *Przyczynki statystyczne nr 1*, Warszawa 1947, s. 28.

Tabela 14. Uczniowie wiejskich liceów i gimnazjów na terenie okręgu kieleckiego w r. szk. 1945/46 — stan na 1 XI 1945 r.

Miejscowość	Nazwa szkoły	Uczniowie			
		gimnazjów	liceów	dzieci rob.-chłopskie	%
Bodzentyn	Prywatne Gim. Towarzystwa Oświata	121	—	89	73,5
Chobrzany	Pryw. Koeduk. Gim. Wiejskie Ziemi Sandomierskiej	101	—	87	86,1
Kazimierza	Pryw. Lic. i Gimn. Gm. R. Narod.	347	20	231	66,6
Łonów	Pryw. Koeduk. Gim. Pow. Zw. Sam.	156	—	120	76,9
Sienno	Pryw. Koeduk. Gim. i Lic. Tow. SS	314	24	260	76,9
Szczekociny	Pryw. Koeduk. Gim. i Lic. Zw. Samopomocy Chłopskiej	430	55	358	74,5
Razem:		1469	99	1145	73

Zródło: WAP Kielce, Zespół KOS 1945—1950, sygn. 61.

Ogólnie rzecz biorąc w szkołach średnich całego okręgu wzrósł znacznie odsetek dzieci robotniczo-chłopskich już w roku 1945/46. Młodzież pochodzenia chłopskiego stanowiła ponad $\frac{1}{3}$ ogółu, razem zaś z dziećmi pochodzenia robotniczego i rzemieślniczego więcej niż połowę całej populacji uczniowskiej.

W roku szkolnym 1946/47 liczba uczniów szkół średnich wzrosła do 17 458 osób, m. in. z powodu rozszerzenia klas dla uczniów opóźnionych wiekiem, o ile w 1945/46 r. w tych klasach uczyło się na poziomie gimnazjalnym 482 uczniów, w 1946/7 r. już 2662 uczniów. W następnym roku liczba uczniów uległa zmniejszeniu do 14 708, co można tłumaczyć likwidacją dwóch szkół, a także mniejszą liczbą klas przyspieszonych.

W dalszym ciągu korzystnie kształtował się skład społeczny młodzieży. Dzieci robotniczo-chłopskie stanowiły połowę uczniów. Świadczyło to o dokonanej demokratyzacji szkoły średniej i dobitnie potwierdzało, że w polityce oświatowej konsekwentnie dążono do budowy kadr nowej ludowej inteligencji polskiej⁴². Stopniowo rozwijano opiekę nad młodzieżą. W roku 1947/48 w internatach mieszkało 1224 uczniów. Wzrastały także sumy przeznaczane na stypendia dla uczniów. Wynosiły one w poszczególnych latach: 1945 r. — 10 500 zł, 1946 r. — 63 900 zł; 1947 r. — 136 690 zł, 1948 r. — 196 090 zł⁴³. Te formy pomocy dla uczniów były

⁴² Statystyka szkolnictwa w latach szkolnych 1945/46—1946/47, s. 51; Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych, s. 26.

⁴³ Przyczylnki statystyczne nr 1, s. 36.

szczególnie istotne dla młodzieży pochodzącej ze wsi. Pozwalały bowiem na stopniową likwidację tzw. przywileju miejsca zamieszkania, czyli zależności dostępu młodzieży do szkół średnich od miejsca zamieszkania i warunków komunikacyjnych⁴⁴.

Systematycznej poprawie ulegały też warunki pracy gimnazjów i liceów ogólnokształcących. Dużym wysiłkiem miejscowych rad narodowych, organizacji samorządowych, społeczeństwa rozwiązywano pomyślnie problemy lokalowe szkół, tam gdzie powstały one po wojnie, zarówno przez remonty budynków podworskich, rozbudowę, a także budowę nowych budynków.

Wspominając o dorobku szkół ogólnokształcących w tym pierwszym powojennym okresie należy przede wszystkim podkreślić powstanie nowych szkół wiejskich przeważnie na bazie tajnych kompletów. Uaktywniły one wiele środowisk lokalnych — przyczyniając się do ich awansu kulturalnego i społecznego. Już w 1945 r. mury szkół średnich ogólnokształcących opuściło 799 pierwszych powojennych absolwentów — z tego 188, czyli 23,5% stanowiły dzieci pochodzenia chłopskiego. W następnych trzech latach liczby absolwentów przedstawiały się następująco: 1945/46 r. — 973, z tego 257, czyli 26,4%, pochodzenia chłopskiego, 1946/47 r. — 959, 199 synów chłopskich — 20,8%, 1947/48 r. — 994, z tego 345, a więc 34,7%, pochodzących ze wsi⁴⁵.

Można powiedzieć, że już w pierwszych latach władzy ludowej szkoła średnia dotarła do szerokich rzesz młodzieży wiejskiej. Trzeba też pamiętać, że w całym kraju w omawianym okresie budowano jednolitą czteroletnią szkołę średnią ogólnokształcącą, która zaczęła funkcjonować także w województwie kieleckim od września 1948 r.

STANISŁAW MAJEWSKI

ORGANIZATION OF GENERAL-EDUCATION SCHOOLS IN THE KIELCE PROVINCE IN 1944—1948

Summary

The Kielce Province suffered serious losses during the Second World War and the German Occupation. Many industrial objects and schools were damaged, agriculture was destroyed. The Nazis ruthlessly annihilated intellectuals including teachers. In the years 1939—1945, in the Kielce Province, 739 teachers were arrested, 549 lost their lives including 302 who died in concentration camps. Destruction embraced school buildings, furniture, teaching aid, libraries, etc.

The process of organizing schools was initiated in a liberated part of the

⁴⁴ AKOiW Kielce, statystyka liceów 1947/8—1951/2, zestawienie stypendiów, s. 2.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 4.

Province, the so-called Sandomierz headland. The National Provincial Council active there established a cultural-educational department. The first school inspectorates also grew up there.

In January 1945, when the entire Kielce Province was liberated, the authorities active in Sandomierz, were transferred to Kielce. This was when Stanisław Steczeń was appointed head of the organized school superintendent's office.

Despite various difficulties, the process of opening schools in the 1944/45 school year moved steadily ahead. 1343 schools began work until May 1945, but the number of inactive schools amounting 15 per cent was among the highest in the country. The principal reasons for this was a shortage of 1200—1350 teachers and serious accommodation difficulties. Therefore, only 76.5 per cent of learning generality was achieved.

Secondary, general education schools were closed down during the Nazi Occupation. In the Summer 1944 grammar and secondary schools in Sandomierz and Staszów, situated on the Sandomierz headland, began normal activities. On the basis of clandestine courses the first rural secondary school was established at Chobrzany.

In January 1945, there began the second stage in the postwar history of secondary schools in the Kielce school district. With the active support of the society, teachers began to put secondary schools into motion, despite many difficulties in finding suitable rooms and equipping them with the most necessary teaching aids.

Although the reconstruction of the secondary school system was carried out on the prewar network of schools, there grew up — due to efforts of activists from the Polish Workers' Party, the Peasant Party, teachers and local communities — new units, chiefly based on clandestine teaching courses from Szydłowice, Sienna, Cmielów, Bodzentyn, Szczekociny, Klimontów and Wodzisław. On the threshold of People's Poland, the school network was better adjusted to needs of youth of peasant origin.

Together with the reconstruction of schooling, the education authorities — began — in the 1944/45 school year — work towards reforming the program-organizational structure of the school system. An all-Poland Session on Education was held in Łódź on 18th-22nd June, 1945, in order to discuss projects of reform and to outline reconstruction principles. The final resolution postulated an organization program eight-grade schools in towns and villages and named it "primary school". But the instruction concerning the organization of the 1945/46 school year did not recommend the establishment of eight-grade schools. This was due to changes in the leadership in the Ministry of Education and the real assessment of the position in general schooling. It was, therefore, recommended to re-open existing schools, to rise the level of school organization, to reduce the number of one-teacher schools and to ensure that all children would finish a seven-grade school. This instruction was not realized in full in the Kielce Province. 1338 schools remained unopened, 230 small units had only one teacher. More than a half had one or two teachers. During the 1946/47 school year the number of primary schools grew up to 1387, but their organization level did not develop. There was no change in this situation in 1947/48. The increasing number of schools was a positive sign. There were 1481 — including private schools. The majority were still one-two teacher schools.

During that period there was a systematic increase in employed teachers due, among others, to an increase in pedagogical colleges. In order to re-open schools, the authorities employed non-qualified teachers, who numbered 24.5 per cent in the 1947/48 school year.

School buildings and class rooms were overhauled, several former manor buildings or barrack-type huts were adjusted to the use as schools. Planned investments developed in later years. Schools were attended by 86.8 per cent of school age children.

The process of modernizing the network of secondary, general education schools and the development of teaching on the grammar and secondary school level was continued in the years 1945—1948. Due to changes in administrative boundaries of the Province, the number of secondary schools apparently decreased to 44 in 1947/48. But the number of pupils increased steadily. Already in 1945, 799 of the first postwar graduates finished secondary schools. This number included 188 (23,5 per cent) students of peasant origin.

In the following three years the number of graduates was as follows: 1945/46 — 973 (including 257 — i.e., 26.4 per cent — of peasant origin), 1946/47 — 959 (199 — i.e., 20.8 per cent — of peasant origin), 1947/48 — 994 (including 345 — i.e., 34.7 per cent of peasant origin). Work conditions in secondary schools improved. Due to efforts of national councils, self-government organizations and the society, buildings, particularly for new schools, were constructed or extended.

Speaking of achievements of general education schools in this postwar period one should stress, above all, that new schools which developed on the basis of clandestine courses, activated many local environments and contributed to their cultural and social advancement.

Translated by J. Rudzki

СТАНИСЛАВ МАЕВСКИ

ОРГАНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ В КЕЛЕЦКОМ ВОЕВОДСТВЕ (1944—1948)

Содержание

В период войны и гитлеровской оккупации Келецкое воеводство понесло большие потери. Повреждено было много промышленных объектов, зданий школ, разрушению подверглось сельское хозяйство. Показатели потерь в людях относятся к самым высоким в стране. Окупант со всей жестокостью истреблял интеллигенцию, в том числе также учителей. На обсуждаемой территории в 1939—45 годы было арестовано 739 учителей, а 549 лишилось жизни, в том числе 302 человека погибло в концентрационных лагерях. Было разрушено много построек, уничтожена школьная мебель, научные пособия, библиотеки и т. п.

Процесс организации системы народного образования был начат на освобожденном небольшом клочке воеводства, т. н. сандомирском плацдарме. При действующем на нем воеводском народном совете образован был культурно-просветительный отдел, а также первые школьные инспектораты.

В январе 1945 года, после освобождения всей Келецкой земли, власти, которые до этого времени обосновались в Сандоже, были переведены в Кельце. Тогда организованный окружной отдел просвещения возглавил Станислав Стечень.

Несмотря на различного рода затруднения, процесс возобновления деятельности школ в учебном году 1944—45 продвигался быстро. До мая 1945 года возобновило работу 1343 школы, однако количество неработающих школ, которое составляло 15 процентов, причислялось к самым высоким показателям в стране. Главной причиной этого явления было

отсутствие в том же году около 1200—1350 учителей, а также серьезные затруднения с помещениями для школ. В результате было достигнуто только лишь 76,5 процентов всеобщности обучения.

Средние общеобразовательные школы в период оккупации были закрыты. На территории сандомирского плацдарма летом 1944 года возобновили свою деятельность лицеи и гимназии в Сандоже и Сташкове. Возникла также на базе подпольных курсов первая деревенская гимназия в Хобжанах.

В январе 1945 года начался второй этап в послевоенной истории средних школ, в Келецком школьном округе. Учителя, при активном содействии общественности, приступали к организации средних школ, несмотря на затруднения с соответствующими помещениями и хотя бы минимального их оборудования.

Хотя восстановление системы народного образования происходило на базе довоенной системы народного образования, то однако, благодаря активному отношению деятелей Польской рабочей партии, „Строинництва Людового” (крестьянской партии), учителей, местной общественности — возникают новые школы, которые начинают работать преимущественно на базе подпольных курсов в Шидловце, Сенно, Цьмелёве, Бодзентыне, Щекоцинах, Климонтове, Водзиславе. Сеть школ уже в преддверии Польской Народной Республики стала более приспособленной к потребностям молодежи крестьянского происхождения.

Одновременно с восстановлением системы народного образования просветительные власти приступили в учебном 1944/45 году к подготовке реформы программно-организационной структуры системы народного образования. С целью обсуждения проектов реформ и определения принципов перестройки был созван Общепольский просветительный съезд, который состоялся в Лодзи с 18 по 22 июня 1945 года. В заключительной резолюции было вынесено решение создания единой, в организационно-программном отношении, восьмиклассной школы для города и деревни, присваивая ей название начальной (основной) школы. Однако инструкция, касающаяся организации учебного 1945/46 года, не предлагала образования восьмиклассной школы. Произошло это вследствие изменений в руководстве Министерства просвещения и реальной оценки ситуации в начальной школе. Поэтому предлагалось прежде всего приведение в действие закрытых школ, повышение организационного уровня школ, предельное уменьшение количества школ с I учителем, обеспечение всеобщности обучения в семиклассной школе. На территории Келецкого воеводства не удалось полностью выполнить предписаний инструкции. Функционировало 1338 школ, в дальнейшем закрытых было 230 школ, преимущественно малых, с I учителем. Среди общего числа школ, в дальнейшем свыше половины составляли школы с I или 2 учителями. В 1946/47 учебном году число общественных начальных школ возросло до 1387, но не повысился их организационный уровень. Положение это не изменилось и в 1947/48 году. Положительным явлением было дальнейшее увеличение количества школ, что вместе с частными составляло 1481. По-прежнему это были в большинстве школы с I или 2 учителями.

В рассматриваемый период систематически возрастало число работающих учителей, благодаря между пр., увеличению количества педагогических лицеев. Стремясь к открытию школ, которые до этого времени были закрыты, на работу принимали также неквалифицированных учителей, что составляло в учебном 1947/48 году 24,5 процентов.

Проводился капитальный ремонт школьных построек, или отдельных классных комнат, а также предназначено для потребностей школ несколько бывших помещичьих построек барачного типа. Планомерное строительство развернулось позднее. Всеобщность обучения возросла до 86,8 процентов.

В 1945—48 году в Келецком воеводстве продолжался процесс модернизации системы общеобразовательных средних школ, а также развитие форм обучения как на уровне гимназии, так и лицея. В результате изменения административных границ воеводства, число средних школ уменьшилось до 44 в 1947/48 году. Однако систематически возрастало число учеников. Уже в первом 1945 году стены средних школ покинуло 799 первых послевоенных выпускников, из этого 188, т. е. 23,5 процента составляли дети крестьян.

В последующие три года число выпускников представлялось следующим образом: 1945/46 — 973, из этого 257, т. е. 26,4% крестьянского происхождения, 1946/47 — 959, в том числе детей крестьян 199, т. е. 20,8%, 1947/48 — 994, из чего 345, т. е. 34,7 процентов крестьянского происхождения. Улучшались условия работы средних школ. Усилиями воеводских городских советов, организаций местного самоуправления, общественности были построены или расширены здания, особенно для новооткрытых школ.

Упомянув о достижениях в работе общеобразовательных школ в этот первый послевоенный период, прежде всего следует подчеркнуть, что новые школы, возникшие на базе подпольных курсов, активизировали среду во многих местностях, содействуя повышению их культурного и общественного уровня.

Перевела К. Клёша